

Світлана Довбенко,

кандидат педагогічних наук, доцент,
ДВНЗ «Прикарпатський національний
університет імені Василя Стефаника»
(м. Івано-Франківськ)

Svitlana Dovbenko,

Candidate of Pedagogical Sciences, Associate Professor,
Vasyl Stefanyk Precarpathian National University
(Ivano-Frankivsk)
svitlana.dovbenko@pu.if.ua
ID orcid.org/0000-0003-2316-0579

УДК 371

ВИКОРИСТАННЯ ЗАСОБІВ НЕВЕРБАЛЬНОЇ КОМУНІКАЦІЇ У СУБ'ЄКТ-СУБ'ЄКТНІЙ ВЗАЄМОДІЇ ВЧИТЕЛЯ І УЧНЯ

SUBJECT-SUBJECT INTERACTION BETWEEN A TEACHER AND A STUDENT BY MEANS OF NON-VERBAL COMMUNICATION

У статті проаналізовано основні елементи невербальної культури педагога у структурі зовнішньої педагогічної техніки; представлено систему критеріїв ефективності невербальної комунікації майбутніх учителів. Представлені матеріали спрямовані на поглиблення знань про роль педагогічного іміджу у професійній діяльності вчителя, техніку створення образу вчителя, розвиток умінь конструювання педагогічного образу за допомогою невербальних засобів, формування потреби в удосконаленні вмінь створення власного виразного образу. Особлива увага приділяється проблемі суб'єкт-суб'єктної взаємодії вчителя і учня.

Ключові слова: невербальна комунікація, суб'єкт-суб'єктна взаємодія, культура, інтерактивне спілкування.

The main elements of the teacher's non-verbal culture in the educational technology structure are analysed in the article. The criteria system of future teachers' non-verbal communication efficiency is also presented. Presented materials aimed at the improving of knowledge about the role of pedagogical image in the teacher's professional activity, the creation technique of the teacher's image, skills development of pedagogical image designing with the help of non-verbal means, formation of the need for skills improvement of his/her own image creation. Particular attention is paid to the «subject-subject» teacher and student interaction.

Key words: non-verbal communication, facial expressions, gestures, interaction, subject, object.

В статті проаналізовані основні елементи невербальної культури педагога в структурі зовнішньої педагогічної техніки; представлена система критеріїв ефективності невербальної комунікації майбутніх учителів. Представлені матеріали спрямовані на поглиблення знань про роль педагогічного іміджу у професійній діяльності вчителя, техніку створення образу вчителя, розвиток умінь конструювання педагогічного образу за допомогою невербальних засобів, формування потреби в удосконаленні умінь створення власного виразного образу. Особлива увага приділяється проблемі суб'єкт-суб'єктної взаємодії вчителя і учня.

Ключевые слова: невербальная коммуникация, субъект-субъектное взаимодействие, культура, интерактивное общение.

Постановка проблеми в загальному вигляді та її зв'язок з важливими науковими та практичними завданнями. Сучасна педагогіка характеризується переосмисленням і зміною багатьох поглядів і підходів, відмовою від усталених традицій і стереотипів. Сьогодні потребує від педагога високого професіоналізму, володіння сучасними технологіями навчання, виховання, бажання та вміння постійно вчитися й самовдосконалюватися, творчого підходу та раціоналізму. В проекті Закону України «Про освіту» зазначається, що «метою повної загальної середньої освіти є різномісний розвиток, виховання і соціалізація особистості, яка усвідомлює себе громадянином України, здатна до життя в суспільстві та цивілізованій взаємодії з природою, має прагнення до самовдосконалення і навчання впродовж життя, готова до свідомого життєвого вибору та самореалізації, трудової діяльності та громадської активності» [1, с.4].

Формування мети статті. Мета статті – розкрити зміст і форми невербальної комунікації у суб'єкт-суб'єктній взаємодії вчителя і учнів.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів.

В Концепції Нової української школи визначено місію сучасної системи освіти – допомогти розкрити та розвинути здібності, таланти і можливості кожної дитини на основі партнерства між учителем, учнем і батьками. «Якщо вчитель став другом дитини, якщо ця дружба осяяна благородним захопленням, поривом до чогось світлого, розумного, у серці дитини ніколи не з'явиться зло» – писав Василь Сухомлинський. [2, с.174]. Тому Нова школа працюватиме на засадах «педагогіки партнерства», що передбачає реалізацію таких принципів:

- поваги до особистості;
- доброзичливості і позитивного ставлення;
- довіри у відносинах і стосунках;
- діалог – взаємодію – взаємоповагу;
- розподілене лідерство (про активність, право вибору та відповідальність за нього, горизонтальність зв'язків);
- принципів соціального партнерства (рівності сторін, добровільності прийняття зобов'язань, обов'язковості виконання домовленостей).

Досягти успіху можливо шляхом діалогу і багатосторонньої комунікації між учнями, учителями та батьками, що дозволить змінити односторонню авторитарну комунікацію вчитель-учень [3, с.16]. Ця теза з концепції Нової української школи акцентує увагу на формування позитивного педагогічного іміджу в професійній діяльності вчителя, розвиток умінь конструювання педагогічного образу за допомогою багатьох засобів, зокрема, основних елементів невербальної культури вчителя. Активне використання засобів невербальної комунікації створює продуктивну діяльну атмосферу на рівні суб'єкт-суб'єктної взаємодії вчителя і учня, коли учень стає не просто пасивним об'єктом, на який спрямовується динамічний навчально-виховний вплив, а й повноцінним учасником педагогічного процесу.

В сучасному цифровому світі, коли більшість вивчає і оволодіває мовою програмування, не менш важливою залишається мова жестів та міміки, що є основою невербальних комунікацій. Однією з найбільш важливих праць з мови жестів, була праця Чарльза Дарвіна «Вираження емоцій тваринами і людиною», опублікована в 1872 році. Відтоді дослідники зафіксували і знайшли майже 1 мільйон невербальних сигналів. Встановлено, що у процесі взаємодії людей від 60 до 80% комунікацій здійснюється за рахунок невербальних засобів, а тільки 20-40% інформації передається з допомогою вербальних. Звичайно, в час панування ІТ-технологій змінюються і невербальні комунікації – вони відіграють значну роль в організації міжособистісного спілкування, в тому числі і у процесі навчання, коли відбувається активна взаємодія вчителя і учня.

У своїй відомій праці «Язык телодвижений. Как читать мысли других людей по их жестах» австралійський дослідник Аллан Піз зазначає, що «кожен жест подібний до одного слова, а слово може мати декілька різних значень. Повністю зрозуміти значення цього слова ви можете тільки тоді, коли вставите це слово в речення поряд з іншими словами. Жести ж надходять у формі «речень» і точно вказують на дійсне ставлення і стан людини» [4, с. 65]. Цим він підкреслює, що кожен рух тіла, жест, міміка має бути ретельно обдуманим і разом з іншими рухами створювати позитивний образ людини, завдяки якому процес спілкування і взаємодії буде максимально ефективним.

Одним з важливих показників педагогічної та комунікативної культури педагога є його компетентність як суб'єкта невербальної комунікації. Невербальна педагогіка є індикатором актуальних психоемоційних станів особистості, виконує функцію контролю, в тому числі й нейтралізацію негативних емоційно-вольових проявів. Невербальна комунікація відбувається, як правило, неусвідомлено, мимовільно, часто під впливом зовнішніх обставин. Здебільшого людина контролює своє мовлення, проте на підставі її міміки, жестів, інтонації можна оцінити правильність, щирість мовленнєвої інформації [5, с. 42].

Невербальні засоби спілкування – це взаємне розміщення співрозмовників, відстань між ними, поза, міміка, жести, напрям погляду та його зміни. У педагогічній діяльності знання особливостей зовнішнього вияву емоційних станів, відображених у міміці і жестах, важливе як для правильного розуміння внутрішнього світу школярів, так і для розвитку вміння вчителя адекватно передавати своє ставлення.

Техніка невербальної поведінки педагога здебільшого індивідуальна і неповторна, як і сам учитель. Однак, як зазначав І. А. Зязюн, можна говорити про існування певних критеріїв оцінювання її педагогічної ефективності. Сформулюймо їх:

а) демонстрація учителем упевненості, внутрішньої сили – його міміка, пантоміміка, постава говорять учням про здатність керувати їхньою діяльністю, утримувати ініціативу у спілкуванні, вести за собою. Учні приймають тільки сильних учителів і визначають їхню мудру владу;

б) трансляція учителем спрямованості на діалог з учнями – зацікавлений погляд, постійний зоровий контакт з ними, щира посмішка, пластика рухів свідчать про його відкритість, визнання особистісної рівності з учнями (при збереженні статусного домінування, психологічної дистанції); учні не бояться таких учителів, бо поважають їх і тому визнають їхній авторитет;

в) естетизація вчителем середовища спілкування з учнями, привнесення до нього елементів краси й насолоди: учитель виразний у своїй поведінці, а її інструментовка – погляд, посмішка, рух, жест, розміщення у просторі – сприяє гармонізації стосунків, дає учням задоволення від спілкування з вихователем.

Критеріями гідної самопрезентації є також природність і доцільність у використанні невербальних засобів комунікації. Ці засоби мають бути не штучними, механічно запозиченими у когось, а органічними для вчителя, виражати його індивідуальність [6, с. 58].

Водночас визначальним слід вважати і вміння застосовувати засоби невербальної комунікації в системі ІТ-навчальних технологій. Використання старт-дошок, мультимедійних пристроїв, цифрових комунікаторів вимагає від учителя не тільки професійної компетентності, але й неабиякої сміливості – дослідження показують, що учні, як правило, набагато випереджають своїх педагогів в оволодінні новітніми засобами. Один із сучасних теоретиків «інформаційного суспільства» Джаред Коен зазначає, що вчитель повинен вміти ввести в навчальний процес учнів, які досконало володіють ІТ-технологіями, доручати їм не тільки готувати інформаційні матеріали і демонструвати їх, але й тісно взаємодіяти з ними у плануванні навчального процесу, відборі інформації, «фільтрації» її за рівнем моральних, правових та освітніх норм. Така суб'єкт-суб'єктна взаємодія можлива при повній довірі учнів та вчителя, коли вони розуміють один одного з півслова, погляду чи жесту [7, с.35].

В деяких школах вчителі активно використовують в навчальному процесі наявні в учнів смартфони – для цього слід бути готовим, необхідно розробляти і створювати нові навчальні технології, прояв на зразок академії Хана (Khan Academy), яка виробляє тисячі коротких відеороликів (в основному з природничо-метематичних наук) і безкоштовно розповсюджує їх у мережі.

Висновки і перспективи подальших досліджень. У процесі взаємодії в системі «вчитель-учень» невербальне спілкування займає значуще місце. Виходячи із цього, учитель повинен володіти не тільки високою мовленнєвою культурою, але й культурою емоційно-експресивного невербального поведіння, або культурою використання так званих виразних рухів, оскільки відомо, що різні види невербального спілкування містять у собі часом набагато більше інформації, ніж слова. У зв'язку із цим, проблема значущості та важливості невербального компонента в структурі педагогічної діяльності заслуговує на особливу увагу й вимагає ретельного дослідження.

Володіння засобами невербальної комунікації сприяє досягненню зовнішньої виразності педагога, який повинен навчитися диференціювати й адекватно інтерпретувати невербальну поведінку учнів, розвивати вміння «читати за обличчям», розуміти мову тіла, час, простір у спілкуванні; прагнути розвивати розширювати діапазон засобів спілкування шляхом тренувальних вправ (розвиток постави, ходи, міміки, організація простору, візуального контакту) і самоконтролю зовнішньої техніки; домагатися того, щоб використання зовнішньої педагогічної техніки було органічно пов'язане з внутрішнім переживанням як логічне продовження педагогічного завдання, думок та почуттів.

1. Проект Закону України «Про освіту» №3491-д від 04.04.2016 р. Режим доступу http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=58639
2. Сухомлинський В. О. Вибрані твори в п'яти томах / В.О. Сухомлинський. – К.: Радянська школа, 1977. – Т. 3. – 670 с.
3. Нова школа. Простір освітніх можливостей. – К. 2016. – 38 с.
4. Пиз Аллан. Язык телодвижений. Как читать мысли других по их жестам. Ай Кью. / Аллан Пиз. - Нижний Новгород. – 1992. – 256 с.
5. Гузняєва І. Підвищення педагогічної майстерності вчителя // І. Гузняєва / Шкільна бібліотека. – 2004. - №24. 146 с.
6. Педагогічна майстерність / За ред. І. А. Зязюна. – К.: Вища школа, 1997. – С.57-66.
7. Шмідт Е., Коен Д. Новий цифровий світ. Наш формат / Е.Шмідт, Д. Коен – К. – 2015. – 357 с.

Reference

1. Kutirev V.A. Vremia Mortido / V.A. Kutirev //Voprosi fylosofyy. -2011.- №7.- S. 18-29.
2. Narynany A.S. Mezhduevoliutsyei y svervysokymytekhnolohiyamy / A.S. Narynany // Voprosi fylosofyy.-2008.- №4.- S. 3-17.
3. Rozvytok pedahohichnoi maisternosti vykladacha vyshchoho navchalnoho zakladu nepedahohichnoho profiliiu v umovakh informatsiino-tekhnolohichnoho suspilstva. Monohrafiia. / Za red. I.A. Zaziuna // Pedahohichna dumka.- 2012.- 388 s.
4. Nova shkola. Prostir osvitykh mozhyvostei. - K. Osnova – 2016. – . 39 с.
5. Shmidt E., Koen D. Novyi tsyfrovyy svit. Nash format / E.Shmidt, D. Koen – K. – 2015. – 357 s.
6. Ford Martin. Pryshestia robotiv. Tekhnika i zahroza maibutnoho bezrobittia / Martin Ford – K,: Nash format, 2016. – 400 s.